
Radu Enescu - recuperări parțiale

Liana Cozea

Judecata posterității

Am revăzut, zilele trecute, câteva fotografii cu membrii Cercului Literar de la Sibiu, și, ca totdeauna, în imaginație, după suprapunerea fețelor lor tinere pe înfățișarea lor matură, am fost frapată de frumusețea specială a Etei Boeriu și de distincția și eleganța de tânăr lord englez ale lui Radu Enescu. Pe Eta Boeriu n-am întâlnit-o niciodată și nu știu cum era în realitate, pe Radu Enescu l-am cunoscut în 1968 când, absolventă de Litere, eram corector la *Familia* recent înființată, cu excepționala și niciodată egalată ei redacție din care făceau parte Alexandru Andrițoiu, având marele merit de a fi reușit să-i includă în colectivul redacțional pe cei doi mari proscriși, recent eliberați din închisoare și domiciliu forțat, Ovidiu Cotruș și Nicolae Balotă, Radu Enescu, Gheorghe Grigurcu, François Pamfil, Dumitru Chirilă, Mircea Bradu și Stelian Vasilescu, momente evocate de mine cu varii prilejuri.

În anii aceia Radu Enescu era un bărbat înalt, subțire distins și încă extrem de atrăgător, cu un comportament, uneori, neobișnuit, acceptat cu zâmbet și îngăduință de ceilalți membri ai redacției, bizarerie cu care m-am obișnuit în cele din urmă. Era un anxios, un angoasat, dar dincolo de unele obsesii, cum ar fi senzația controlului permanent al securității și teama că ar putea fi urmărit, ceea ce, la acea dată și mai târziu nu ținea doar de fantezie sau ficțiune, era și a rămas un foarte bun și talentat eseist, un om cu o solidă cultură filosofică și literară în câteva limbi europene, un sensibil iubitor al frumosului, cu ample cunoștințe de arhitectură,

sculptură și pictură, un mare iubitor al muzicii lui Haydn și, de ce nu, un admirator neobosit al femeilor tinere și frumoase, un hedonist în felul lui, care în ultimii 15-20 de ani de viață renunțase însă, cu totul, la tentațiile și plăcerile bahice. Ca toți bărbații, fie-mi iertată remarca, era extrem de vanitos, vanitate sporită de înfățișarea sa de om rasat și încă chipeș pe care nu o accepta marcată de ani. Îmi amintesc, cum prin anii '85-'86, o prietenă pictoriță din Oradea, Anamaria Barbonța, îmi făcuse un portret, se pare reușit, în care îmi surprindea un aer de melancolie zâmbitoare pe o față senină și nescrisă de ani. Radu Enescu se interesa, admirând tabloul, dacă pictorița nu i-ar putea face și lui un portret cu un chip la fel de senin și neridat de ani, uitând, se pare, că, la vârstă, ne despărțeau două decenii.

Impunea respect și stârnea admirație cu precădere prin scrisul său. Îi citeam eseurile cu bucurie și mare satisfacție intelectuală, cu deferență. Cine i-a parcurs cărțile nu se mai putea lăsa înșelat de derutantul său histrionism, masca sub care își ascundea neliniștile și spaimile, pavăza cu care se apăra și, poate, își amorțea încordarea și zbulciul, proiectându-le într-un complicat joc de spaima reale sau închipuite.

Radu Enescu practica un soi de ironie cu inserții sadice pe care o exersa cu plăcere pe unii special aleși. Era de tot hazul, înainte de '89, când vreun politruc, absolvent de Ștefan Gheorghiu, își aducea, la redacție, „materialul” spre publicare. Redactorul șef-adjunct, cu seriozitate, îl provoca la discuții pe teme filosofice, cerându-i părerea și citând abundant din Descartes, Kant sau Hegel, până când „condamnatul”, care se foise îndelung pe un scaun fierbinte, folosindu-se de un pretext străveziu, se ridica brusc și plecă, părăsind în grabă locul de tortură. Era mica lui răzbunare, probabil, pentru compromisurile pe care trebuia să le facă la un moment dat, punându-i pe semidocti și sfertodocti în fața propriei lor ignoranțe.

Am admirat la el comportamentul urban și politețea lui ușor desuetă față de femeile pe care le prețuia, candoarea de bărbat ce-și păstrase timiditatea în ciuda numeroaselor sale mariaje. Detesta prostia, râzând de ea, veleitarismul și pe toți cei ce pretindeau a fi altceva decât în realitate, afișând, cu subtilă ironie, o mare înțelegere sau interes, ceea ce mulți din cei ce l-au înconjurat, mai ales la anii senectuții și pe care i-a acceptat în preajmă în spaima sa de singurătate, le luau drept semne ale prieteniei. Așa se face că, la ani de la moartea lui, au apărut o serie de „prieteni” care se antrenaseră, mai puțin avizați, în exercițiile sale ludice, invocând, atunci când cel citat nu se mai putea apăra prin sarcasm sau glumă, situații, discuții, fraze sau cuvinte pe care Radu Enescu le-ar fi rostit. A avut, într-adevăr, doi mari pieteni: Ovidiu Cotruș și Ștefan Aug. Doinaș, poetul însoțindu-l pe ultimul său drum.

Personalitate complexă, a-i evoca doar bufonada sau spiritul ludic înseamnă a nu-l fi cunoscut în totalitate, chiar dacă jocul și clovneria făceau parte din alcătuirea ființei lui.

Regretam adesea că histrionismul său îi oculta calitățile, talentul chiar, dar era, repet, masca sub care își ascundea vulnerabilitatea. Teama de boală și de moarte i s-au adâncit odată cu trecerea anilor și își surprindea apropiată prin accesele de ipohondrie. Cu toate acestea, în ultimele luni de viață, când boala insidioasă nu mai era o prefăcătorie, a înfruntat-o sobru, demn, deși o resemnare și o spaimă de copil i se citeau în ochi.

Deși ne-a legat o prietenie pe care am prețuit-o atunci și o prețuiesc și acum, spunându-ne pe numele mic, nu-l pot evoca și aminti decât cu numele său întreg. Radu Enescu continuă și în eternitate să mă intimideze prin erudiția sa, prin aceea că *știa* răspunsul la orice întrebare i-aș fi pus; el era infailibila mea sursă bibliografică. Am fost impresionată când, după 1989, având de pregătit un curs, apelând la el, a venit la noi, aducând cu el plicurile cu fișele îngălbenite de ani; erau conspectele lui în germană, din Spengler, *Declinul Occidentului*, a cărui versiune românească a apărut numai în 1997, pe care mi le traducea cursiv, fără pauze sau poticneli, într-o frumoasă limbă literară. Cerându-i de câteva ori părerea despre cele scrise de mine, era onest și sincer, serios și aplicat, cuvântul lui, fără ezitări, avea greutate și știam că-i exprimă întocmai opinia.

A scris câteva cărți impecabil realizate: *Franz Kafka* (ELU, 1968), primind premiul revistei *Secolul XX, Critică și valoare* (Dacia, 1973), *Ab urbe condita* (Facla, 1985), *Între două oceane* (Editura Sport-Turism, 1986), o *Prefață la Revelațiile morții* de Lev Șestov, 1993; postum, a apărut, sub îngrijirea lui Marin Chelu, *Despre arhitectură. Eseuri* (Biblioteca Revistei Familia, 2003) și îmi dau seama câte cărți ar mai fi scris dacă nu s-ar fi risipit, după '89, în pamflete politice și șuete, adesea sterile și cronofage.

Excepționala monografie *Franz Kafka* i-am citit-o în șpalt și apoi de câteva ori, pentru că mă alesese să-i fiu corectorul cărții, spre satisfacția mea intelectuală cu atât mai mult, cu cât pe Kafka îl studiasem la facultate doar prin *În colonia penitenciară*, într-un curs special, „obligându-mă”, peste ani, să-i citesc întreaga creație, prin eseul lui Radu Enescu revelându-mi-se valoarea și adâncimea simbolisticii kafkiene: „Simbolul kafkian are o structură complexă care cuprinde semnificația sa literală precum și o pluritate de sensuri, indicând fiecare diferite dimensiuni ale omului și niveluri ontologice diferite”. Criticul știa că nu a epuizat toate posibilitățile de interpretare ale simbolurilor din proza lui Kafka, unde scriitorul a reprezentat „eșecul unei anumite existențe artistice”. Semnificațiile acestea deosebite „nu se exclud, ci coexistă, mai mult chiar, se completează reciproc constituind o structură unitară. Astfel a absolutiza „o unică semnificație, o singură «cheie», o interpretare

exclusivă duce la o viziune unilaterală, trunchiată, a operei lui Kafka". De aceea simbolurile sale trebuie acceptate „cu întreaga lor bogăție”. Încercând să descifreze simbolul *Procesului, Castelului*, eseistul a ajuns la una din interpretările posibile, „de natură *antropologică-filosofică*”, care însă nu le exclude pe celelalte.

Radu Enescu face disocierea netă între epica lui Kafka și notațiile sale diaristice din *Jurnalul* său, „ținut pentru uzul propriu intim”, în timp ce proza sa are o „inerentă tendință spre universalitate. Pentru că vizează o problematică omenească generală, condiția și vocația omului ca atare”, or „simbolicul e tocmai o negație a biograficului, eliminând trăirea anumitor situații cu caracterul lor *aici și acum*, ridicându-le deci pe planul universalității artistice”.

În eseistică, Radu Enescu se manifestă ca un spirit deschis și extrem de receptiv, capabil de a înțelege și interpreta subtilitățile operei și ale biografiei autorului praghez, analizele sale sunt lucide, cu explicații de adâncime într-un domeniu dificil și delicat. Iată de ce monografia *Franz Kafka* nu a fost până acum egalată valoric și nu numai prin înțâietatea sa, dar mai ales prin profunzimea lecturii în original, prin îndrăzneala ideilor, subtilitatea analizei și eleganța stilului.

Într-un text extrem de consistent, impecabil articulat, după parcurgerea unei impresionante bibliografii în germană, franceză și română, se circumscrie universul artistic propriu-zis al lui Kafka, aflat la o răspântie. „Scriitorul a înregistrat pe un ton rece, total antipatetic, dar cu atât mai convingător, anxietățile, disperarea, perplexitatea omului epocii sale, incapacitatea de a rezista unor forțe obscure care-l nimiceau, rotăririle sale inexplicabile, culpabilitatea care decurge din acceptarea inechității, devalorizarea imaginii sale umane până la o totală denaturare”. Tematica prozei kafkiene „aparține unei sensibilități crepusculare, unei arte a crizei”, scriitorul exprimându-și tematica cu sinceritate maximă și fără reticențe sau iluzii. De fapt, el s-a exprimat propriu-zis pe sine, dar cazul său este exemplar pentru perioada de criză, de sfârșit fatal, căreia îi aparține”. Cu o logică imbatabilă și o capacitate maximă de comprehensiune, eseistul elucidează „cazul Kafka”, care a atribuit dramei sale „proporții universale”, transformând-o într-un dat absolut și definitiv”.

Sensibilitatea și o raționalitate echilibrată îl conduc pe Radu Enescu spre concluzii tranșante, de o intelectualitate rafinată și subtilă, formulate „din interior”. Kafka era conștient de poziția echivocă a epicii sale și simțea că modalitățile sale artistice includ germenii propriei anulări, dar „exigența unei umanități depline, aspirația sa umanistă netăgăduită l-au determinat să încerce cu toată seriozitatea diferite posibilități, nu întotdeauna potrivite de a ieși din acest cerc vicios. Vicios era acest cerc pentru că scriitorul nu voia să evadeze din real într-o singularizare excesivă a subiectivității, dar nici în real nu putea rămâne

pentru că acesta era inacceptabil, ostil, distructiv". Este un zbucium căruia încearcă să-i facă față; nu voia să fugă, dar nici încorsetat nu accepta să fie, soluția fiind, adesea, evaziunea într-un „univers magic”, ce poate fi redus la impulsuri venite din mediul spiritual praghez, „anume din basmele și legendele seculare transmise de tradiția ebraică”.

Tema *neîmplinirii* omenești, văzută, după unii autori, centrală operei kafkiene e percepută atât ca „insuficiența unei existențe care e conștientă de natura sa deficitară”, cât și neîmplinirea văzută „ca un imbold al unei activități ce refuză definitivul și tinde în permanență spre propria ei depășire”, iar Kafka a fost un neîmplinit în ambele sensuri. Slăbiciunea lui a devenit virtute, reușind s-o transforme „într-un resort activ al creației sale”; el a exprimat „zguduitor condiția tragică a omului, dar n-a fost un pesimist”; conștiința sa era „sfâșiată de aspirații neîmplinite, de iubiri zadarnice, de dăruiri fără răspuns”. Kafka rămâne „unul din marii clasici ai prozei neclasice prin excelență”.

Valoarea cărților lui Radu Enescu nu poate fi cuprinsă într-o evocare de câteva pagini, ce nu pot însuma tot șirul de emoții și plăceri pe care lectura și le poate oferi. Ar merita o nouă lectură aplicată *Critică și valoare, Ab urbe condita*, dar impulsuri de moment sau poate subiectivitatea mă îndreaptă spre o altă carte dragă mie *Între două oceane*, poate pentru că am certitudinea că nu voi păși niciodată pe acest continent, că America și fabuloasa ei arhitectură o voi cunoaște numai prin această carte, cu ochii minții. În dedicația pe care mi-a scris-o îl regăsesc pe Radu Enescu așa cum era el, o parte serioasă „cu prețuire, stimă și afecțiune veche și statornică”, și o parte glumeață, cu aluzie la interviul pe care tocmai îl luasem Cellei Delavrancea, la o vârstă aproape centenară – 99 de ani – „Liane Cozea, căreia îi doresc ca la 90 de ani să se călugărească, iar la 100 de ani să ajungă stareța Mănăstirii Cozia”, Oradea, 21 nov. 1986

Era atât de entuziasmat, bronzat și fericit, la întoarcerea din America întinerise; îi povestea viitoarei lui soții, cea mai de pe urmă, impresiile extrem de vii, scâpărau culori, se simțeau arome, se conturau forme, America era vie în povestirile lui: „Dacă am insistat asupra arhitecturii, am făcut-o pentru că o consider cadrul cel mai propice de manifestare al unei societăți cu înaltă dezvoltare tehnologică și certe ambiții artistice”.

Radu Enescu l-a dus cu sine pe Kafka pe continentul american, cu angoasele și solitudinea lui, plasându-l în decorul „interioarelor dramatizate” și al „exterioarelor monumentale”.

Cartea este insolită, pentru că nu e o simplă relatare a unui periplu american, ci este o călătorie în istorie, în cultură și arte, cu aluzii livrești și asociații deconcertante. E un fel de *Pseudokinegetikos-like* eseu al secolului XX, inspirat și strămutat peste ocean, pentru care însă nu vânătoarea îi va fi pretext și care s-ar putea numi *Fals tratat de arhitectură*. Din acest cuprinzător și minunat studiu simt nevoia să mă restrâng la ceea ce mi se

pare definitoriu pentru autor. „Atlanta m-a catapultat într-un univers kafkian. După peluzele și pădurile blânde ale Virginiei, după poezia ei de tihnă idilică, acest oraș *Kafka-like* m-a neliniștit, sugerându-mi un *Stimmung* de anxioasă panică, sentiment ce nu l-am resimțit decât la Los Angeles, din cauza dezolantei lui imensități de beton”. Argumentația este seducătoare și convingătoare, în același timp: „Nu e oare dilatarea spațiului lăuntric la maxim transformarea lui în decor flamboiant, spectaculos și strident de supraaglomerat, un act de compensație psihică a unei anxioase solitudini? Nu e oare dilatarea spațiului exterior pe verticală o secretă aspirație de-a realiza omnipotentă imagine paternă? Iată-l din nou pe Kafka în beton, oțel și sticlă. Sau am emis o ipoteză de european încă incomprehensiv?” Radu Enescu nu s-a vindecat niciodată de Kafka, pe care l-a înțeles cum puțini au reușit s-o facă, iar imaginea contrastivă a celor două orașe Praga și Atlanta mi se pare un deconcertant omagiu adus scriitorului praghez, încât citatul ales m-am ferit să-l trunchiez, pentru a-i păstra întreaga frumusețe, restituindu-l pe autor într-o neobișnuită și emoționantă evocare. „Am umblat haihui prin Praga. Și am identificat, livresc și documentar, un Kafka istoric. Am privit cu pietate imobilul vizavi de vinăria *La Broasca verde* unde s-a născut, am admirat maiestatea palatului Kinsky, unde a studiat, m-am plimbat pe ulița *Alchimiștilor*, unde a locuit. Am zăbovit printre cenușiile și mohorâtele case ale cartierului Žizkov, care ar fi inspirat *Procesul*, am aspirat să intru pe poarta *Castelului Wallenstein* și, tic livresc, am rămas afară. Peste tot am găsit un Kafka mult mai autentic. Am găsit dimensiunea spirituală a universului kafkian, nu coordonatele existenței sale concrete, istorice și geografice. Praga mi-a oferit un Kafka istoric, demitizat; la Atlanta am înțeles ce înseamnă Kafka, ca și categorie ontologică. La Praga am acumulat cunoștințe despre un scriitor, la Atlanta universul său literar a constituit un fapt de trăire subiectivă, existențială. N-ați fost invadat niciodată de angoase? Vă invit să vă rătăciți prin Atlanta. Pe ulițele Pragăi poți să rătăcești agale; pe străzile regulate, tăiate după o severă geometrie, ale Atlantei, poți să te rătăcești”. Fără îndoială, Kafka și-a găsit în Radu Enescu exegetul ideal în limba română.

Încerc să rezist tentației de-a mă aventura în universul american, avându-l drept ghid pe Radu Enescu, cu impecabila sa informație culturală întinsă pe domenii vaste, pentru că altfel aceste pagini comemorative s-ar putea lungi, ocupând o mare parte din spațiul tipografic al revistei. Tentația se menține și îmi amân demersul critic pentru o altă ocazie, dacă se va ivi vreodată.

Recitindu-i cărțile, înlături posibilitatea cuprinderii eseistului, cu sensibilitatea mereu vie și atitudinea firesc polemică, în evocări cu pretenții de exhaustivitate; de aceea, îl las pe Radu Enescu, cu grația sa intelectuală și puterea ironiei, cu rafinamentul capriciilor sale și temeinicia studiului, să mai zăbovească printre noi și în amintirile noastre, o vreme.

Blaga Mihoc

Radu Enescu, un personaj cu multe calități și ciudățenii

Puține minți românești au avut atâta cuprindere cât cea cu care Dumnezeu îl dăruise pe neprețuitul nostru prieten, de la a cărui intrare în neființă s-au implinit nu demult 15 ani, eseistul inegalabil și strălucitul om de cultură Radu Enescu.

Dacă n-a făcut foarte mult pentru cultura românească, și ne gândim aici la excepționala sa dotare intelectuală, - deși a făcut destul cum se știe, vina o poartă nu atât urșitoarele care l-au destinat ce e drept unor vremuri involburate, cât poate inegalele și multiplele sale calități și ciudățenii. Dintre cei ce-au slujit cu zgomot și patimă trăirii contemporane a revistei *Familia*, Radu Enescu, pe care l-am cunoscut personal în 1962, și de a cărui prietenie, cred eu, am avut onoarea să mă bucur vreme de aproape douăzeci de ani, este singurul creator peste care providența și-a răsturnat sacul cu aproape toate calitățile, împodobindu-l cu o judecată de mare profunzime, o cultură de incredibilă erudiție, o memorie și un farmec personal fără egal, slujite de o voce puternică și plăcută. Cu aceste haruri Radu Enescu putea să strălucească nu doar într-unul din genurile scriitoricești, ci concomitent în mai multe. De aceea, nimeni altul ca el n-ar fi putut contrazice mai bine adevărul din dictonul latinesc,

în care se spune că „*acei oameni care locuiesc pretutindeni nu locuiesc nicăieri*”. Și, într-adevăr, aproape tot ce a scris Radu Enescu - poartă pe sine pecetea albastră a nemuririi. Și intră aici eseurile sale filozofice, de psihiatrie și arhitectură, aricolele de critică literară, de călătorie, etc., etc.

El, cândva premiant admirat al școlilor și universităților românești, se purta în schimb, printre semenii săi, fără nicio morgă. Zgomotos și repezit ca un copil, nimeni n-ar fi putut bănuși, văzându-l, că acest om parcursese și cunoștea la perfecție cărțile celor mai de seamă filosofi ai omenirii, cu care niciodată și nicăieri n-a încercat să-și epateze interlocutorii.

Și aceștia erau de obicei mulți și se bucurau de prezența „largă a magistrului”, e adevărat că de obicei nu în același timp, pentru că *cineva*, nu pentru totdeauna, și pentru lucruri mărunte, se întâmplă să-i intre în dizgrații. Acestea din urmă nu erau decât mici răbufniri spontane și aproape glumețe, pentru care, așa cum nu te superi pe ploaie, nimeni nu se putea supăra: l-ai privit urât, ai strigat la el, l-ai urmărit ca să vezi ce și câtă cafea consumă. În *hiatusurile de armonie* cu colegii și prietenii, dacă se întâmpla cumva, și s-a întâmplat, ca în presă, aceștia, deveniți acum temporarii săi inamici să fie atacați, Radu Enescu se apuca și răspundea în scris atacatorilor, punându-i la punct și apărându-și prietenii. Și cazuri de acestea au fost multe, dintre care se pot aminti cele cu poetul Teodor Crișan (1942-1999) și cu regretatul eseist Crăciun Bejan (1937-1991).

Personal i-am căzut de multe ori în dizgrație. Și atunci spunea la toată lumea că-l subapreciez, c-am spus cândva undeva că în perioada anilor 1950 a făcut „autodafeuri” cu cărțile, că-l privesc chiondorâș, că-l ameninț, că-l bat. Dacă îl întrebam, firește, că de unde îi vin aceste bănuiele el răspundea, mai în glumă mai în serios, târăgănat, „las că știu eu”. După acest „las că știu eu” al lui nu mai puteau exista replici, nu-ți mai asculta argumentele. Marea sa calitate era însă că a doua zi, sau cel târziu poate peste o săptămână după acest „joc” de-a supărarea, dacă-i vorbeai frumos și-l tratai cu o cafea, dădea totul uitării.

Altădată, sau mai precis în anul când i-a apărut lucrarea *Ab urbe condita*, a venit cu ea într-un suflet, la mine la birou, mi-a pus-o pe masă și m-a întrebat ce părere am. Am vrut s-o deschid, dar nu m-a lăsat și-atunci i-am spus că, din ceea ce văd, într-adevăr, „coperta e frumoasă”. A luat-o brusc de pe masă și a plecat, mormăind: „aha numai coperta e frumoasă, nu?”. Peste ani de zile, în *România Literară* s-a publicat o scrisoare, adresată de Radu Enescu, soției lui Mihnea Gheorghiu, de mulțumire pentru o cronică făcută de aceasta volumului *Ab urbe condita*. În ea Enescu spunea, că *directorul* Muzeului Iosif Vulcan din Oradea a râs de el și a spus că „numai coperta cărții este frumoasă”.

Într-unul din aceste momente de supărare *enesciană* ce s-a abătut asupra mea, tocmai îmi apăruse o carte. Supăratul ce trecea ostentativ aproape zilnic pe sub geamul de la instituția la care lucrez („Muzeul Memorial Iosif Vulcan”) vorbind tare, parcă să-l aud, fără să-l rog și fără să-i ceară *cineva*, a scris despre mine, și a venit firesc și mi-a propus ca atunci când lansez cartea, să vină să mi-o prezinte. Am avut, așadar, fericirea ca împreună cu el, cu o mașină „Dacia”, (oferită de inginerul H. Goia de la C.E.T.), să facem o deplasare și o lansare de carte la Baia Mare, în Maramureș. Îi plăcea să călătorească și de acolo obișnuia să le scrie prietenilor. În ceea ce mă privește trebuie să precizez că, ani de zile, ori de câte ori făcea o călătorie prin orașele țării, îmi trimitea vederi

și scrisori șugubețe, pe care le păstrez și astăzi undeva prin sertare. Se amuza, scriindu-le, pe seama spectacolului lumii, în care el, dotat intelectaulicește cât pentru două vieți, se descurca, în practică, uneori atât de greu. Sta pururea la cafeneaua orădeană „Astoria”, printre noi toți, și dacă despre acest local se va vorbi cândva, va fi poate și pentru că acolo Radu Enescu și-a petrecut o mulțime de ore. Spăimos ca un recrut la orice bruscare fizică, acest om imprezibil s-a deovedit, totuși, curajos în câteva încercări *capitale*. Atunci, în vara lui 1989, s-a depășit pe sine: a scris acea scrisoare curajoasă la radio „Europa Liberă”, în care solidarizându-se cu dizidența literară românească, ne-a demonstrat tuturor că poate să fie curajos, ba chiar *erou*. Și fiți convinși că și dintre „fricoși” de genul lui Radu Enescu s-au născut eroi! Iar, mai la urmă se poate spune că frica e o *stare normală* a omului și eroismul e doar una de *excepție*, în care *eroi* sunt doar acei oameni care rămân un timp mai îndelungat.

Alexandru Seres

Hic Rhodos, hic salta

Orice om - și cu deosebire unul care a trăit în atmosfera rarefiată a spiritului - este mai mult decât gesturile și cuvintele sale, întâmplătoare și, prin urmare, efemere. Ceea ce semenii săi pot să vadă și să priceapă din frământările lui e doar vârful aisbergului

La 23 iulie s-au împlinit 15 ani de la moartea lui Radu Enescu. Așa cum era și firesc, redacția Revistei Familia, unde strălucitul eseist a fost redactor-șef adjunct timp de 20 de ani, i-a adus omagiul cuvenit. Pelerinajul la mormântul său, devenit tradiție, a fost de fapt un lung periplu printre mormintele altor „familisti” de seamă, începând cu Iosif Vulcan, continuând cu Ovidiu Cotruș, Crăciun Bejan, Dumitru Chirilă, Vasile Spoială și terminând cu Radu Enescu. Nu l-am uitat nici pe Marin Chelu, cel care a trudit ani la rând să adune în volume articolele maestrului, risipite prin numerele revistei, până ce moartea l-a răpit și pe el dintre noi.

La mormântul lui Radu Enescu am fost doar o mână de oameni: colegi din redacție, câțiva oameni de cultură, cunoscuți ori apropiați. Poate vremea toridă să fi fost de vină - soarele prea arzător, lumina prea nemiloasă.

Ceva mai mulți ne-am adunat la simpozionul comemorativ de la Muzeul Iosif Vulcan. Ce-i drept, era mai răcoare. A fost evocată personalitatea lui Radu Enescu, s-au depănat amintiri, întâmplări, grav sau cu umor, într-o atmosferă relaxată, fără nimic ceremonios, ca între prieteni. Ba chiar s-a și cântat, liric și elevat.

*

L-am cunoscut pe Radu Enescu prin 1985. Publicasem până atunci doar un singur articol, în *Steaua* – ceva despre N. Steinhardt. Nu avea de unde să mă știe. Cu atât mai mult am fost mirat când am văzut în *Familia* articolul pe care i-l dusesem, fără vreo speranță de publicare - o recenzie a traducerii lui Mircea Ivănescu din *Ulise* de James Joyce. A fost, după cum s-a dovedit ulterior, singura critică tăioasă a traducerii, celelalte șase-șapte, câte au apărut în revistele de prin țară, fiind mai mult decât binevoitoare. Ceva mai târziu, venind Mircea Ivănescu la Oradea, Radu Enescu m-a prezentat, spunându-i, șugubăț, că eu sunt cel cu pocinogul. Mircea Ivănescu m-a măsurat cu ochi reci și a spus doar atât: "Ai fost singurul care a scris despre traducere, nu despre roman."

Peste vreun an, m-a pus dracu să scriu o cronică la romanul "Frigul verii", de Alexandru Vlad. Nu speram să și apară, dar nu m-am putut abține, deși știam că nu mă pot măsura cu Virgil Podoabă, care pregătea și el o cronică a cărții. Făcând pe nizmăiul, i-am dat-o lui Radu Enescu. Acesta, nervos nevoie mare că Virgil întârzie nepermis de mult cu textul, nici una, nici două, a publicat-o. Evident, Podoabă s-a supărat îngrozitor pe mine. Dar cu această ocazie, m-am ales nu doar cu dușmănia șefului de la cenaclul Iosif Vulcan, ci și cu nășia lui Enescu: mare mi-a fost mirarea când, deschizând cu înfrigurare revista, mi-am văzut articolul publicat sub semnătura Alexandru Seres. Ungurului de mine nu-i trecuse prin cap că, acțiunea romanului fiind plasată în Transilvania Dictatului de la Viena, acest lucru ar fi putut trezi suspiciunea cenzurii. Radu Enescu, temător ca de obicei și fără să mă avertizeze în vreun fel, mi-a schimbat prenumele din Sandor în Alexandru. L-am păstrat – și mă mândresc și acum cu faptul că Enescu mi-a fost naș literar!...

*

Iată că am dat și eu în mania rememorărilor. Au fost cu duiumul la simpozion, dar despre opera lui Radu Enescu s-a vorbit prea puțin. Mai nimic despre cărțile sale, puține, dar substanțiale. A fost unul dintre marii noștri esești, cu o cultură atât de vastă, încât noi, cei mai tineri, formați la școala precară a socialismului, nu puteam decât să ne minunăm de unde putea scoate atâta amar de referințe culturale, indiferent ce subiect ar fi abordat. Într-o vreme când era interzis să pomenești cuvântul "întuneric" într-o poezie, Radu Enescu a publicat în *Familia* un eseu de o pagină despre... lampă. M-am întrebat și eu o vreme, ca prostul, de ce acest eseu extraordinar, care, pornind de la lampa lui Diogene, te purta prin toată cultura Europei, avea drept titlu dictonul *Hic Rhodos, hic salta!* Și de ce dădea acolo următoarea definiție personală a genului: "Eseul e o modalitate literară de a bate câmpii, de a face teoria chibritului, despre un subiect dat, la modul agreabil și inteligent." Ei bine, Enescu îl scrisese doar pentru a demonstra cuiva că putea scrie un eseu despre orice - chiar și despre o biată lampă...

*

Destul de puțin - și cu destulă fereală - s-a vorbit la comemorarea celor 15 ani de la moartea lui Radu Enescu despre caracterul său. Oare de ce? Despre morți, numai de bine?

A fost un fricos, domnule!, auzi șușotindu-se pe la colțuri. Îi era frică de "organe", de partid, de Securitate; când scria, se autocenzura, să n-aibă probleme. Visul său din tinerețe, de a ajunge profesor universitar, se prăbușise, zice-se, din cauza "originii nesănătoase". Făcea compromisuri, era mereu panicat - era laș! Și-a mutilat cartea despre Kafka, la cererea editorului, ca să poată apărea... La el în casă nu se putea intra decât după infinite insistențe, bătăi în ușă, răspunsuri la întrebări șoptite conspirativ, precauții de maniac...

Dar atunci cum se explică faptul că, în 1987, l-a publicat pe N. Steinhardt - care, în cea mai neagră perioadă a dictaturii, a comis din sihăstria sa de la Rohia un uimitor eseu despre libertate? Sau cum se face că, la apariția, din nou greu de explicat, a admirabilului eseu al lui Andrei Pleșu, *Minima moralia* (de care toți criticii se fereau ca dracul de tămâie), Radu Enescu îi dedică una din puținele recenzii apărute?

Dar gestul său din toamna lui 1989? Ce l-a putut determina pe acest om, care părea să se teamă și de umbra lui, să semneze scrisoarea de protest din 18 septembrie, trimisă președintelui Uniunii Scriitorilor

din acea vreme, D. R. Popescu, dar și postului de radio Europa Liberă, care a transmis-o? Cum de și-a luat inima în dinți, acuzând persecuțiile la care au fost supuși unii scriitori de către regimul ceaușist, gest care i-a și atras interzicerea dreptului de semnătură în ultimele luni ale anului 1989? Unde dispăruse frica de organe, teama viscerală de a fi săltat de Securitate? E posibil să fi știut Radu Enescu, în septembrie, ce avea să urmeze în decembrie? A fost, chiar și în acest gest de curaj, un oportunist?

*

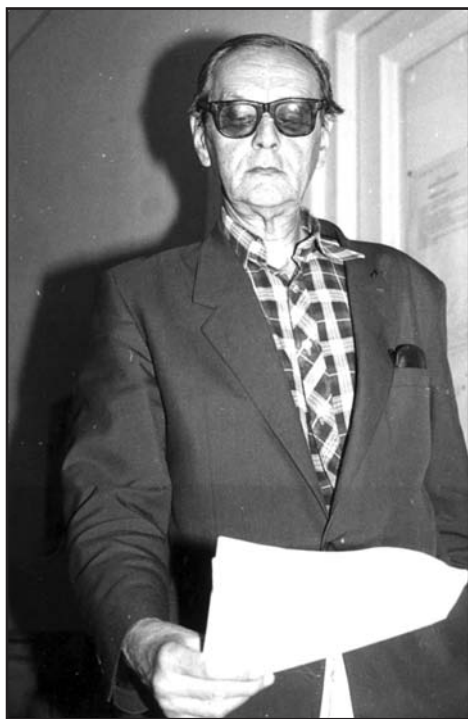
Doi prieteni traversau un deșert. La un moment dat, s-au luat la harță și unul dintre ei l-a lovit pe celălalt peste față. Cel lovit s-a oprit, fără să zică vreun cuvânt și a scris în nisip: "Astăzi, cel mai bun prieten al meu m-a lovit peste față". Ceva mai târziu, ajungând la o oază, cei doi s-au hotărât să facă o baie. Cel care fusese lovit peste față s-a împotmolit în nisip mișcător, fiind pe punctul de a fi înghițit. Prietenul său i-a sărit în ajutor, fără să ezite, trăgându-l afară. Atunci acesta a scrijelit pe o stâncă următoarele cuvinte: "Astăzi, cel mai bun prieten al meu mi-a salvat viața". Întrebat de prietenul său de ce a scris prima oară în nisip, iar apoi în piatră, a răspuns: "Rănile provocate de alții trebuie scrise în nisip, pentru că vântul le va șterge, dar mulțumirile pentru faptele lor bune trebuie săpate în piatră, pentru că acestea nu pot fi șterse de vânt."

E posibil ca Radu Enescu să fi fost laș. Ca scriitor, a făcut compromisuri, a tăcut vinovat, s-a supus (dar noi, ceilalți, oare am procedat altfel?). Dar atunci când prietenii săi, scriitorii, s-au aflat într-un moment crucial pentru destinele lor, nu a ezitat nicio secundă. A avut tăria morală pe care noi, ceilalți muritori de rând, îndeobște n-o avem: a sărit în ajutorul celor aflați la ananghie. A vorbit răspicat, condamnând nedreptatea făcută semenilor, persecuția, bătaia de joc. Într-o vreme în care valorile și principiile erau trimise în neant, el a apărat demnitatea, verticalitatea. E singurul lucru care contează și care nu poate fi șters de vântul vorbelor spuse pe la colțuri.

Ion Davideanu

Măestrul despre Zaharia Stancu și Lucian Blaga

Într-o zi, în biblioteca dumnealui, maestrul Radu Enescu mă surprinde cu o recitare din Zaharia Stancu, unde după fiecare strofă, conform stilului binecunoscut, se repeta ultimul vers al strofei și de cele mai multe ori primul: „Meșter cîrmaciul”! Ai observat, zice maestrul vicleșugîndu-mă, corabia este Republica Socialistă România, corabie mare, puternică, nebiruită, „comunistă cu față umană”!... După un reproș ironic, adaugă: ce vrei, mă, Davidene, era președintele Uniunii Scriitorilor, funcție de ministru fără portofoliu, era membru în Consiliul de Stat, crezi că era posibil să scape teafăr, că și așa era șchiop de-a binelea, din naștere, dar era bărbat înalt și frumos, era posibil să nu facă plecăciuni scorniceanului?! Nu se putea, era lege! Însă Zaharia Stancu, cînd l-a tradus pe Serghei Esenin, a dat-o rău în bară!... Acela nu este Esenin, este făcătură stanculesciană! Marin Sorescu, bun parodist, l-a

năucit în parodia după poezia Vaca, în „varianta” Zaharia Stancu! (Nu-și poate stăpîni rîsul, aproape că îl îneacă fumul de la țigară!). Cînd ajunge vițelușul acasă, că era fătat prin islaz, relatează iar rîzînd, maestrul, știi doar ce observă noul membru al gospodăriei, „că-n ograda veche-i multă porcărie” (rîde, repetînd mereu, Stancu, Stancu, Stancu!). George Lesnea știa și vorbea rusa ca rușii și l-a tradus mai bine, deși l-a cam prea romantizat și românizat, i-a scăpat din violențele verbale, abundente, l-a cam docilizat. Eu am citit o traducere nemțească, foarte bună, pare de necrezut... Esenin era un instrument viu prin care natura își îngăduia să respire și să cînte și se simțea în apele ei, dar și în votcile

lui, că le trăgea Serghei la treizeci de măsele! Poetul Serghei Esenin, dezvoltă cu insistență maestrul la „obiect”, n-a murit așa de floricele de porumb... Începuse să fie o personalitate incomodă, ca și Maia Kovski... Tătuțul Stalin a dat un ordin printr-un „securist” de-al lui: „Pînă în data cutare te sinucizi și rămâi în istoria literaturii, altfel Siberia te mănîncă, sau și mai rău... Acest „și mai rău” era totul...!... Ce era să facă? Și și-a făcut seama! Am adus vorba despre Lucian Blaga și maestrul a început să-mi recite din poezia Glas de seară: „Din prag un gînd se uită lung./Să-l las în casă? Să-l alung?/Cuvînt încearc-a se rosti: /Veni-va zi! Veni-va zi!/ Din veac în slujba viermii sunt/ Sub ghie-i văd lucrînd, lucrînd./ Întro-voi iar sub veghea lor,/ În ciclul elementelor.../... Aceste versuri nu-ți lasă impresia că sunt scrise pentru muzica lui Beethoven, pentru Simfonia destinului?..

Eu am fost asistat la Blaga, la Universitate, două-trei luni, pînă ne-au dat afară „cu trei cizme”! (Rîde amar!) Dar, mă, „Cel mut ca o lebădă” era chiar mut, ca o piatră, ca lemnul, ca pielea șarpelui, lepădată... Tăcea, tăcea... Eu așa fi vorbit, mă mîncă limba, așa mai fi băgat la cap cîte ceva, că știa filosofie, mă, de te ucidea din patru vorbe, dar era greu de pornit... Nu vorbea liber, nu știa sau nu voia, își citea cursurile de la A la Z, după niște foi mari și late, scrise de mîna lui... Cursurile erau geniale, dar pe el să nu-l vezi, filosof grozav, mă dar profesor enervant, pe mine mă treceau sudorile și exasperările. L-aș fi dorit vorbind ca din mitralieră! Era mare filosof, mare poet! Toate necazurile, de la Mihai Beniuc, „Șopîrloiul” i s-au tras! Numai că eu cu „spațiul mioritic” nu mă împac, nu sunt de acord! Legendă, legendă, baladă, baladă, baladă, dar să stai cu capul pe butuc și să vină de-alde Stelian Vasilescu, negriciosul, mă asta parcă-i bulibașă, să ți-l reteze, ca să faci tu, român, o nuntă în cer, asta nu! De trei ori nu și o dată da, noa, noa noada!..

Sunt microfoane..

Răsfoiam reviste și ziare centrale în biblioteca maestrului Radu Enescu, liniște mare. Se auzea doar ceasornicul vechi, repezindu-se ca un pîrîu de munte, capricios bătrînul... Când eram la revista „Familia” zice maestrul, dînd cuvintelor un ton greu, sever, mi se prezentau tot felul de inși tineri, cu tolbele pline de versuri. Hai să stăm de vorbă... Păi, să stăm, dar să avem pe ce și de ce... Scoate junul sau juna una cîte una, poemele, măi frate... Se întîmpla să găsesc poezii scrise în versuri albe, interesante, căci voiau cu toții, ce mai, să fie cît mai moderni, o nebunie generală... Citesc, mă concentrez încerc să descopăr, cu bunăvoință, mărgăritarul cel mare...

Știi ce făceam cu acești candidați la nemurire, cum procedam? Uite așa: îi trimiteam acasă, sau peste drum la cofetărie, să-mi aducă două trei poezii cu rimă, sau să-mi scrie un sonet, că nu strică, nu mă supără... Cum să verifici adevărul referitor la identitatea unui poet, dacă este sau nu, în cazul în care nu știe să scrie și cu rimă? Eu, altfel nu-i acceptam, nu-i publicam și basta!... Așa am pățit și cu Gheorghe DARAGIU, capsomanul, finul balcraoacheșului Stelian Vasilescu, că scria versuri cu carul de luptă al lui POR împărat... L-am debutat, l-am publicat, mai bine repezeam după el niște pietre, că pe urmă s-a prostit, acum scrie ca mița, ca sepia, împrășcă peste tot cerneluri, umple lumea cu idioțenii... Uf, asta e zice, auzi, că el este modern!...Măestrul dădea semne de oboseală compătimitoare și își strîmbea fața la modul ilariant, desenînd cu degetul capul, mutra cîte unui cunoscut, în aer și spunînd, că nu mărimea, cantitatea creierului, contează, ci numai partea care funcționează perfect, apoi rîdea și găsea pentru „năpăstuitul” adus în discuție o vorbă consolatoare, mă nu-i chiar atît de prost poet, dar cum altfel să-l „miștocărim?!“... Auzi, să știi că Aura Andrițoiu este vegetariană, mănîncă trei frunze pe zi: una dimineața, una la amiază și una seara!... ce scrie în revista „Magazin”? O broască țestoasă trăiește o mie de ani! Doamna Aura lui Săndel Andrițoiu trebuie să trăiască peste!!! Hai, urgent, la cafele, la „Astoria”, glogoria, că acolo zace unul care stă foarte bine cu „halcoolul” și foarte rău, știm noi, cu memoria... Hai, haida-hai, pasă! Ssss! Sunt microfoanel!...